

Vargyas Gábor

Lent és fent: a brúk és Zomia. Óslakók-e a brúk „Zomiában”?

„Úgy mondják, 'minden eddigi társadalom története osztályharcok története'. Legalább ugyanilyen joggal mondhatnánk azt is, hogy a történelem nélküli népek történelme az állam elleni küzdelmük történelme”. – Ezzel a Pierre Clastres ([1974] 1987) mottóval indul az utóbbi évek egyik legnagyobb délkelet-ázsiai témájú könyvsikere, J. Scott *The Art of Not being Governed. An Anarchist History of Upland Southeast Asia* című műve.¹ Idézem az előszavát: „Tézisem egyszerű, szuggesztív és vitatható. Zomia a világ legnagyobb, utolsó olyan területe, amelynek népei még nem tagozódtak be teljesen nemzetállamokba. A napjai meg vannak számlálva. Nem is olyan régen az emberiség döntő többségét önmagukat kormányzó, 'önigazgató népek' (self-governing peoples) tették ki. Napjainkban a völgybeli királyságok lakói úgy tekintenek rájuk, mint »élő őseinkre«, »mint amilyenek voltunk mi magunk is, mielőtt feltaláltuk volna az árasztásos rizstermesztést, a Buddhizmust és a civilizációt«. Jómagam ezzel szöges ellentétben amellett érvelek, hogy a hegyi népeket leginkább úgy foghatjuk fel, mint menekült, szökevény népességet, szökött rabszolga ivadékokat, akik az elmúlt kétezer évben a völgyekben végbemenő államépítő folyamatokkal együtt járó elnyomás: rabszolgaság, sorozás, adók, robot, járványok és háborúk elől elmenekültek. Mai lakóterületük legnagyobb részét leginkább töredezési zónának,² más szóval refugium vagy relik-tum-területnek, menedékszónának nevezhetnénk”.³

Mi is hát ez a Zomia? „Zomia egy új név, amely gyakorlatilag mindazoknak a 300 m tengerszint fölötti területeknek a megnevezésére szolgál, amelyek a Vietnami Központi Hegyvidéktől Északkelet-Indiáig öt ázsiai országon (Vietnam, Kam bodzsa, Laosz, Thaiföld és Burma) és négy kínai tartományon (Yunnan, Guizhou,

* Az itt közölt szöveg a Néprajzi Társaságban 2013. május 22-én elhangzott Györffy díjas előadásom kissé átdolgozott változata. Ez úton szeretném kifejezni köszönetemet Landgraf Ildikónak, Nagy Zoltánnak és Sárkány Mihálynak azért, hogy írásom első változatát elolvasták; kritikai megjegyzéseiket a szövegbe beépítettem. Scott 2009.

¹ Scott 2009.

² A „töredezési zóna” kifejezést az angol „shatter zone” magyarítására használom. A 19. századi angol terminus a geológiából származik, ahol eredetileg véletlenszerűen töredezett vagy repe-dezett sziklaövezetet jelentett, amelynek hasadékait ásványi lerakódások tölthetik ki. Az eredeti jelentés a II. világháború után megváltozott értelemben került át a politikai földrajzba, ahol olyan határvidéket jelent, ahova nagy számban menekültek alávetett vagy szökevény népességek az állami elnyomás, illetve a kapitalista gazdaság – amelyen keresztül az államhatalom megnyilvánult – elől. E helyütt szeretném kifejezni köszönetemet Borsos Baláznak a geológiai terminus magyarításában nyújtott segítségéért.

³ Scott 2009: IX.

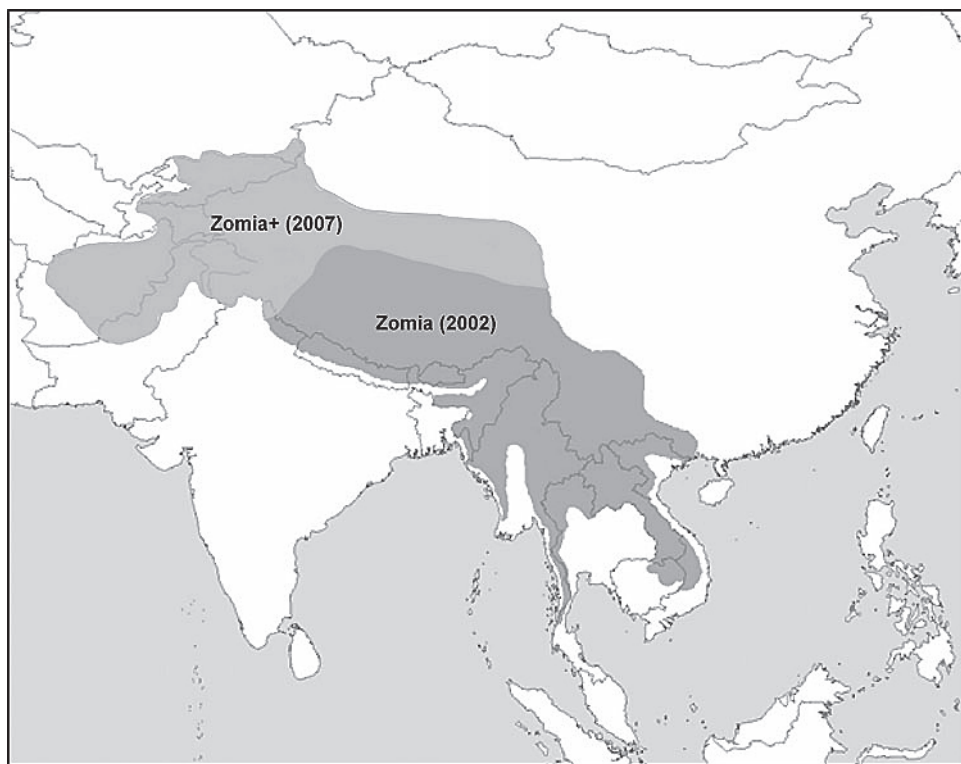
Guangxi és Szecsuan egyes részei) keresztül húzódnak. (1. kép) [...] Tekintettel arra, hogy ez a hatalmas terület kilenc ország periferiáján, ám egyiknek sem a kö-

1. kép. Scott „Zomiá”-ja. (Michaud 2010: 201. alapján).

zép pontjában található, illetve hogy a szokásos földrajzi megnevezéseken (Délkelet-Ázsia, Kelet-Ázsia, Dél-Ázsia) túlível, és mivel mindenekelőtt ökológiai változatossága és az állam(ok)hoz való viszonya miatt érdekes számunkra, új kutatási területet, valamiféle transznacionális Appalache-vidéket, egy új regionális kutatási területben (area studies) való gondolkodás lehetőségét jelenti.”

A mintegy 2,5 millió km² területet és 80-100 milliónyi népességet magába foglaló terület⁴ elnevezése („Zomia”) nem Scottól, hanem egy holland földrajztudóstól, Willem van Schendeltől származik,⁵ aki azonban – jegyezzük meg máris! – a Zomia nevet a Scott által leírnál jóval tágabb értelemben használja: a Délkelet-Ázsiával határos északkelet-indiai és dél-kínai vidékeken túl (amelyeket „Szecsuan egyes részei” kivételével egyébként is „Délkelet-Ázsiához” szoktak számítani) beleérti ebbe Nepált és a teljes tibeti felföldet, a Himalája vidékét, azaz „Magas-Ázsiát” is (2. kép). Írásában Schendel tulajdonképpen a világos határok-

2. kép. Schendel eredeti „Zomiá”-ja illetve kiterjesztett „Zomia+”-a. (Michaud 2010: 188. alapján).

⁴ Scott 2009: 14.

⁵ Schendel 2002.

kal rendelkező, klasszikus „regionális kutatási területek” (area studies) létjogosultságát vitatta, felhívva a figyelmet arra, hogy az általa elnevezett terület politikai és történelmi egységet alkot, amely világosan elkülönül a szokásos ázsiai területi felosztásoktól (Belső-, Dél-, Kelet- és Délkelet-Ázsia). Ezt a területet szerinte alacsony népsűrűség, történelmi elszigeteltség, a környező szomszédos államok általi domináció, a legkülönbébb marginalitások, kivételes nyelvi és vallási sokféleség jellemzi. A tanulmányát követő viták és reflexiók nyomán aztán 2007-ben⁶ Zomia határait még tovább tágította, amely immár magába foglalja Kínán belül Quinghai és Xinjiang tartományok déli területeit, valamint Közép-Ázsia jelentős részét, Pakisztán, Afganisztán, Tadzsikisztán és Kirgizisztán hegyvidékeit. (Lásd 2. kép)

Az elnevezés tehát van Schendel – nem túl szerencsés⁷ – újítása: a *’zo’* és *’mi’* szavak néhány, az indiai-bangladeshi-burmai hármashatár vidékén élő kis etnikum – tibeti-burmai nyelvcsaládba tartozó – nyelvében „hegylakót” jelentenek: a *’zo’* = viszonyzó, amelynek hozzávetőleges jelentése annyi, mint „távoli, periférikus”, következésképp a „hegyekben élő” konnotációval bír; a *’mi’* pedig: „nép, emberek”.⁸ Vitathatatlan ugyanakkor, hogy a Zomia névnek Scott könyve szerzett általános ismertséget: annak megjelenésekor, hét évvel megalkotása után vált a specialisták szűk körén túl is ismertté, annyira, hogy ma a Wikipédia külön szócikkben foglalkozik vele.

„E népek életmódjának, társadalmi szervezetének, ideológiáinak és [...] nagy mértékben orális kultúrájának gyakorlatilag minden megnyilvánulása úgy is értelmezhető, mint valamiféle stratégiai pozicionálás, amelynek célja az, hogy az államot távol tartsák maguktól. Fizikai szétszórtságuk a nehezen járható terepen, mobilitásuk, mezőgazdasági rendszereik és terményeik, rokonsági rendszerük, könnyen változó etnikus identitásuk, hajlamuk a prófétikus millenarista mozgalmakban való részvételre a gyakorlatban is azt a célt szolgálják, hogy elkerüljék az államba való betagozódásukat, illetve hogy az állam eszméje ne verhesen gyökeret a körükben”.⁹ Scott ugyan tiltakozik a „másodlagos primitivizáció” szerinte szerencsétlen kifejezése ellen,¹⁰ valójában azt az antropológia történetében már többször is felmerülő gondolatot melegíti fel,¹¹ amelynek értelmében a reliktum területek lakói egykor magasabbrendű kultúrával rendelkeztek, s csak vissza-

⁶ Lásd Michaud, 2010: 188.

⁷ Nem túl szerencsés, mert egy szűk földrajzi területről, néhány nyelvből alkotott műszót terjeszt ki egy több nyelvcsaládon és óriási területen átívelő térség egészére. Ennél valamivel semlegesebb összefoglaló elnevezések egyébként a délkelet-ázsiai hegyi törzsekre vonatkozó francia irodalomban használatosak voltak (például „Les Montagnards”, vagy a „Population Montagnarde du Sud-Indochinois” rövidítéséből adódó „PEMSI”) – de vagy nem terjedtek el általánosan (PEMSI), vagy gyarmati konnotációjuk miatt létjogosultságukat az utóbbi időben kétségbe vonták. (Lásd a The great Montagnard Debate). Proschan 1999.

⁸ Scott 2009: 14–15.

⁹ Scott, 2009: X.

¹⁰ Scott 2009: 8.

¹¹ Dél-Amerikával kapcsolatban lásd például Beltrán 1979 és Clastres [1974]1987.

szorulásuknak köszönhetően, „másodlagos adaptáció” révén fejlesztették ki ma eleminek látszó kultúrájukat. „Érvelésem visszájára fordítja a ’primitivizmusról’ általában ránk hagyományozott tudást. A nomád állattenyésztés, a gyűjtögetés, az égetéses-irtásos földművelés, a szegmentált ágazati rendszer gyakran ’másodlagos adaptáció’, valamiféle ’önbarbarizálás’ eredménye, amit azok a népek fejlesztenek ki, akiknek a lakóterülete, életmódja és társadalomszervezete alkalmas arra, hogy kibújjon az állam hatásköre alól”.¹²

Scott fő tézise tehát az, hogy Délkelet-Ázsia felföldje olyan „reliktum terület” és egyben ökológiai „niche”, amely több ezer év során folyamatosan népesedett be az államalakulatok növekvő hatása elől visszavonuló népességgel. Véleménye szerint a síkság/hegység dichotómia társadalmi-kulturális-politikai dinamikáját egymással ellentétes (bináris) centripetális és centrifugális erők alakítják: az egyik centralizált rendszereket hoz létre, a másik szegmentált társadalmi-politikai osztályokat. A meghatározó erő ebben a folyamatban az állam; Scottot az állam keletkezése nem érdekli, mert az állam „van”, s szerinte *deus ex machina*ként az hozza mozgásba a hegyvidéket. A kultúra pedig valójában védő mechanizmus, amely a környező társadalmi-politikai valóságra reagál. A felföldi társadalmi-politikai rendszerek tehát történelmileg annak a *tudatos* erőfeszítésnek köszönhetően jöttek létre, hogy kibújjanak az államszervezetek hatása és hatálya alól, azaz Scott – ma divatos szóval élve – „cselekvőképességet” (agency) tulajdonít a hegyi népeknek, azoknak, akiktől ezt „primitívségük” és alárendelt pozíciójuk okán mindaddig megtagadták. A Pierre Clastres mottó szellemében tehát Scott az *osztályharc* története helyett valamiféle romantikusabb ellenállási mód, az *állam elleni harc* történetét írja meg könyvében – innen az alcímben az utalás az „anarchizmusra”.

Mint az várható, Scott nézetei parázs vitát keltettek: a számos recenzió mellett¹³ a *Journal of Global History* különszámot is szentelt „Zomia” kérdésének,¹⁴ s a vita ma is folyik. Miközben kritikusai többsége elismerte, hogy tézisei ténylegesen stimuláló erővel bírnak, s hogy könyvének „paradigma-váltó” látásmódjában „van valami”, szinte mindenki kritikai hangot ütött meg: felrótták neki, hogy téziseit túláltalánosítja; hogy „történészként” kevés első kézből származó forrásra, sokkal inkább másodlagos (antropológiai) irodalomra támaszkodik; hogy „makroszkopikus” látásmódja könnyedén elsiklik a „mikroszkopikus” lokális tények és események fölött; hogy fogalomhasználata homályos és vitatható; s hogy látásmódja alapján véve a társadalmi evolúciót feje tetejére állító romantikus államellenesség.

A részletekbe hely és idő híján itt most nem mehetünk bele: „Könyvével most van egy elméletünk, mielőtt a kutatás nagy részét elvégez(het)tük volna [...] ez az elmélet azonban csak akkor hasznos, ha a legaprólékosabb tesztnek vetjük alá, különben elvon bennünket más, valószínűleg relevánsabb kérdések feltételétől

¹² Scott, 2009: X.

¹³ Coyne 2010; Davis 2010; Sadan 2010; Subrahmanyam 2010; Tapp 2010; Brass 2012.

¹⁴ Michaud 2010.

[...];¹⁵ „[a könyvet] talán nem az eszünkkel, hanem a szívünkkel kell olvasni [...] Scott műve mindenek előtt egy pesszimista romantikus alkotása”;¹⁶ sőt, egy másik szerző szerint, egyenest az „új” populista posztmodernizmus” szellemében fogant eszményített történelem, amelyet nem támaszt alá semmiféle etnográfiai tényanyag, s amely nem vezet sehová.¹⁷

Hogyan illenek bele az általam kutatott vietnami brúk ebbe a képbe? Mit lehet hozzátenni saját anyagom alapján a tudományos „diskurzushoz”? Segít-e a Zomia koncepció és Scott elmélete saját anyagom értelmezésében? Vagy ellenkezőleg: a brú adatok fényében az elmélet még tovább amortizálódik? Tekintettel arra, hogy a Scott által felvetett problémák nagy részével a brúk kapcsán jómagam több mint egy évtizeddel a Zomia-elmélet publikálása előtt¹⁸ és azóta is¹⁹ többször is behatóan foglalkoztam, a *Journal of Global History*-ban megkezdett vita fonalát felvéve elsőként Scott alapvető tételéhez kívánok hozzászólni, a kritikusok által hiányolt „mikrotörténeti” adatok segítségével. A többi lehetséges kérdés, mindenekelőtt a földművelésre és az etnikus identitásra vonatkozó adatok kifejtését idő és hely híján egy következő alkalomra hagyom.

Az „őslakók” versus „új jövevények” (az államszervezet elől menekültek) kérdése, mint láttuk, Scott könyvének egyik – igaz rendkívül vitatott – fő tézise, amelyben újra meg újra explicit módon és határozottan állást foglal. Jegyezzük meg mindjárt, hogy Scott nem használja az „őslakók” kifejezést: könyvében a „natives”, az „autochtonos population”, „az eredeti lakosság” vagy pláne az „Aboriginal” kifejezés elő sem fordul. Ám az a gondolat, hogy a peremterületeket államépítő folyamatok elől elmenekült szökevény népesség népesíti be, akik újra meg újra maguk előtt tolják a már ott élő népeket, s az a tény, hogy velük szembeállítva ismételten utal azokra a – véleménye szerint – negatív sztereotípiákra, amelyek értelmében ez utóbbiak a völgyekben és a síkságokon élő népek „élő ősei” lennének (»mint amilyenek voltunk mi magunk is, mielőtt feltaláltuk volna az árasztásos rizstermesztést, a Buddhizmust és a civilizációt«), egyértelművé teszi, hogy Scott könyvében implicit módon a konvencionálisan „őshonosnak”, „őslakónak” tekintett hegyi népekre gondol. Egyébként is, kitűnő hasonlatával élve „nem lehet egy kézzel tapsolni”, egy oppozíciópárban mindig két elem van. Aki új meg új menekülthullámokat tételez, kimondatlanul is „előttük már ott élő” „őshonos”

¹⁵ Sadan 2010.

¹⁶ Subrahmanyam 2010.

¹⁷ Brass 2012.

¹⁸ Vargyas 2000, 2002, 2008a.

¹⁹ Vargyas 2010a, 2010b, 2012.

népeket is tételez. E tekintetben természetesen felmerül a kérdés, hogy *ki* őslakó valahol – hisz nyilvánvalóan lehetetlen a földön bárhol olyan területet találni, ahol a jelenleg élő lakosság előtt ne élt volna egy másik, mára esetleg kihalt, beolvadt, elvándorolt stb. populáció. A kérdésre visszatérek még.

Scott tehát mindezek tudatában több helyütt is valamivel megengedőbben, kevésbé kizárólagosan fogalmaz: „A kormányzat nélküli peremvidékek lakóinak *nagy, sőt talán legnagyobb része* [kiemelés tőlem, V. G.] nem valamiféle másutt már meghaladott korábbi társadalmi formáció maradványa, nem » a mi élő őseink « ”, mondja egy helyütt.²⁰ Egy másik példa: „E vidék állam nélküli népeinek történelme [...] úgy is megírható, mint valamiféle elágazás azok között, akik *már régóta a hegyekben élnek* [kiemelés tőlem, V. G.] (például a wák), illetve azok között, akik ott kerestek maguknak menedéket”.²¹ Vagy: „Az ilyen vidékek megfelelő menedékházát jelentettek azoknak, akik *ott éltek* [kiemelés tőlem, V. G.], vagy akik azt választották, hogy oda menjenek”.²²

Vagyis sarkított kijelentései ellenére is maga Scott sem zárja ki teljesen a lehetőségét annak, hogy „őslakos”, azaz történetileg valószínűsíthetően „helyben maradt”, eredeti lakóhelyükön élő népek is benépesíthetik vagy legalábbis lakhatják „Zomiát”.²³ A kérdés ilyenén féle „lebegtetése” – a fő tézis ellenére is – nem ok nélküli: jóllehet ez a hegyekbe való vissza- vagy felhúzózási folyamat az egész délkelet-ázsiai hegyvidékre igaz, bőségesen dokumentált, és ma is tart (gondoljunk a kínaiak, a vietiek, a thaiok az utóbbi évszázadokban végbement fokozatos térnyerésére, s arra, hogy mindez milyen demográfiai nyomást jelent a környező népekre)²⁴ – tény, hogy írásos dokumentumok híján e hegyi etnikumok történelméről (és főleg *korai* történelméről) néhány kivételtől és az utolsó néhány száz évtől eltekintve szinte semmi konkrétumot nem tudunk. Azt sem állíthatjuk, hogy mindig ott voltak, ahol ma élnek, mint ahogy azt sem állíthatjuk, hogy mindnyájan az állam elől menekült, viszonylag „új” jövevények lennének. A választ minden esetben konkrét adatok és vizsgálatok alapján kell megadni.

A brúk például, amikor a vietnami történeti forrásokban a 16. században először feltűnnek, már mai lakóhelyükön laknak. Természetesen lehet hipotéziseket felállítani arról, hogy ezt az időszakot megelőzően hol, milyen államok területén éltek és ott milyen hatásoknak lehettek vagy voltak kitéve, ilyeneket magam is megkockáztattam,²⁵ de eközben mindig számításba kell venni, hogy a vidék törté-

²⁰ Scott 2009: 8

²¹ Scott 2009: 23..

²² Scott 2009: 63.

²³ Noha jómagam nem értek egyet a Zomia név létjogosultságával, tanulmányomban az egyszerűség kedvéért idézőjelben megtartottam Scott terminusát.

²⁴ Ehhez lásd például Michaud 2000 és 2006.

²⁵ Ilyen hipotéziseket mindenekelőtt nyelvészeti és pontosan datált történeti adatokra alapozva lehet tenni (lásd Haudricourt 1966; Hoshino 1986; és az ő nyomukban Vargyas 2000: 149–152, 2002, 2008a); de a brú rituális- és folklórműfajok kétnyelvűségével (brú + phu tai) kapcsolatban magam is felvettem korábbi esetleges laoszi történelmi hatások lehetőségét.

nelméről, még a nagyobb államalakulatokról is, és különösen ezek demográfiai és etnikai összetételéről, illetve az itteni lakosságnak a környező népekkel való kapcsolatáról gyakorlatilag egyáltalán nincsenek adataink.

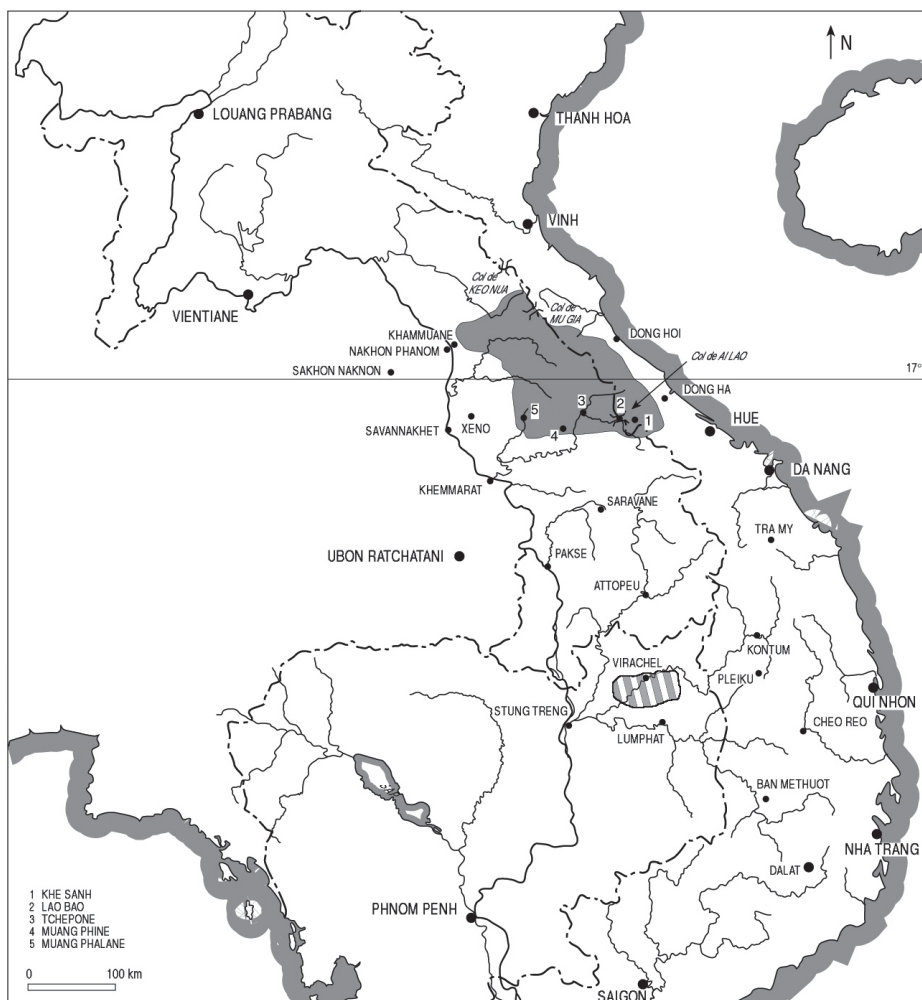
Konkrét példákra térve a brúk elzártsága a történetileg visszakövethető időkben jó esetben is csak viszonylagos volt.²⁶ Ez a tény földrajzi, történelmi, és geopolitikai okokkal magyarázható. Először is, a tengerpart és a központi hegylánc, azaz a Vietnami Kordillérák közötti főlidsáv Vietnamnak ezen a részén a legkeskenyebb: helyenként alig haladja meg a 30 kilométert. Terepmunkám színhelye, a brú vidék szíve, Khe Sanh, a tengerparti Đông Hattól légvonalban mintegy 40, Huétől, a vietnami császárság fővárosától pedig alig 150 kilométerre fekszik! Egy ilyen szűk földterületen az egyébként egymástól viszonylagos elkülönültségben élő síksági és hegyi népek érintkezése és egymásra hatása aligha elkerülhető. (3. kép) Má-

3. kép. A brúk által lakott terület. Kinagyított részlet a Vietnam Tourist Map Northern Section, 1:1.500.000. (Third edition, 2002 megfelelő részéből)

²⁶ Az itt következő történelmi rész a Vargyas 2000, 2002 és 2008a-ban részletesen kifejtett gondolatmenet összefoglalása. Lásd még Hickey 1982ab.

sodszor, itt található a Kordillérák három stratégiai fontosságú hágója (Keo Nua: 722 m, Mu Gia: 591 m, Ai Lao 410 m tengerszintfeletti magasság) közül az egyik, méghozzá a legalacsonyabb és a legkönnyebben járható: az Ai Lao hágó,²⁷ amely egyben a tengerpart és a Mekong völgye közötti legrövidebb (kereskedelmi és hadi) utat jelenti. (4. kép) A brúk lakta terület tehát földrajzi szempontból stratégiai

4. kép. A brúk által lakott terület. (Vargyas 2000: 12. alapján)

²⁷ Sadan 2010 [online] nem véletlenül mondja, hogy „Ami valakinek 'hegy', más valakinek 'domb'” („One man's mountain is another man's hill”), s hogy „A hegyek is, akárcsak a hegyek és síkságok közötti különbségtétel, kulturálisan konstruált és részben szubjektív kategóriák.” A brúk egyébként is sokkal inkább a hegyvidéki fennsíkon, mintsem a „hegyekben” laknak: falvaikat (ellentétben mondjuk a hmongokkal) soha nem a hegycsúcsokra vagy a hegyoldalakra építik, hanem viszonylag sík területekre.

fontosságú. Ehhez a 20. században, a vietnami háború idején hozzájárult még egy politikai tényező is: itt hozták létre, a 17. szélességi fok mentén, a két Vietnambot elválasztó ún. „demilitarizált zónát”, ami a brúk lakta területet kettévágta: így ők lettek Észak-Vietnam legdélebbi, és Dél-Vietnam legészakibb etnikuma. (5. kép)

5. kép. A demilitarizált zóna a 17. szélességi fok mentén.

<http://www.cambodiacorps.org/History/History.html> – utolsó letöltés: 2013. 05. 11.

A vidék történelmére vonatkozó adatokat és szakirodalmat már több alkalommal is összegeztem.²⁸ Itt most legyen elég annyi, hogy Az Ai Lao hágón keresztül vezető átjáró legalább a 13. század óta ismert: itt vonultak keresztül a Vietnámot és a Champa birodalmat is feldúló mongol csapatok 1282-ben, a tengerpartról útban a khmer birodalom felé. A 14. századtól kezdve dél felé, a Champa birodalom rovására fokozatosan terjeszkedő vietnami császárság aztán fokozatosan vonta ellenőrzése alá e területet és az itt élő népeket. (6–9. kép) A ma brúk által lakott hegyvidék első említése „viên kiêu” formában 1553-ra megy vissza,²⁹ minden valószínűség szerint innen származik a brúk máig használatos vietnami megnevezése, a „vân kiêu”.³⁰ Egy későbbi, 18. századi vietnami forrás³¹ már részletes leírást ad az Ai Lao hágón keresztül Laoszba és Thaiföldre vezető kereskedelmi utakról és a hegyvidéki „hinterland”-ról, megemlítve az ott élő „barbár” népeket, bemutatva a katonai és adminisztratív infrastruktúrát, az utakat, vámokat, erődöket, piacokat, a piacokon gazdát cserélő árukat, a hegyi népek által adóként beszolgáltatott termékeket stb. Tekintettel arra, hogy e leírások egy része konkrétan Khe Sanh környékére és az ott élő brú népességre vonatkozik, *e forrás alapján bizonyos esetekben lehetségesé válik az „etnográfiai jelen” legalább néhány századdal való visszavetítése.*

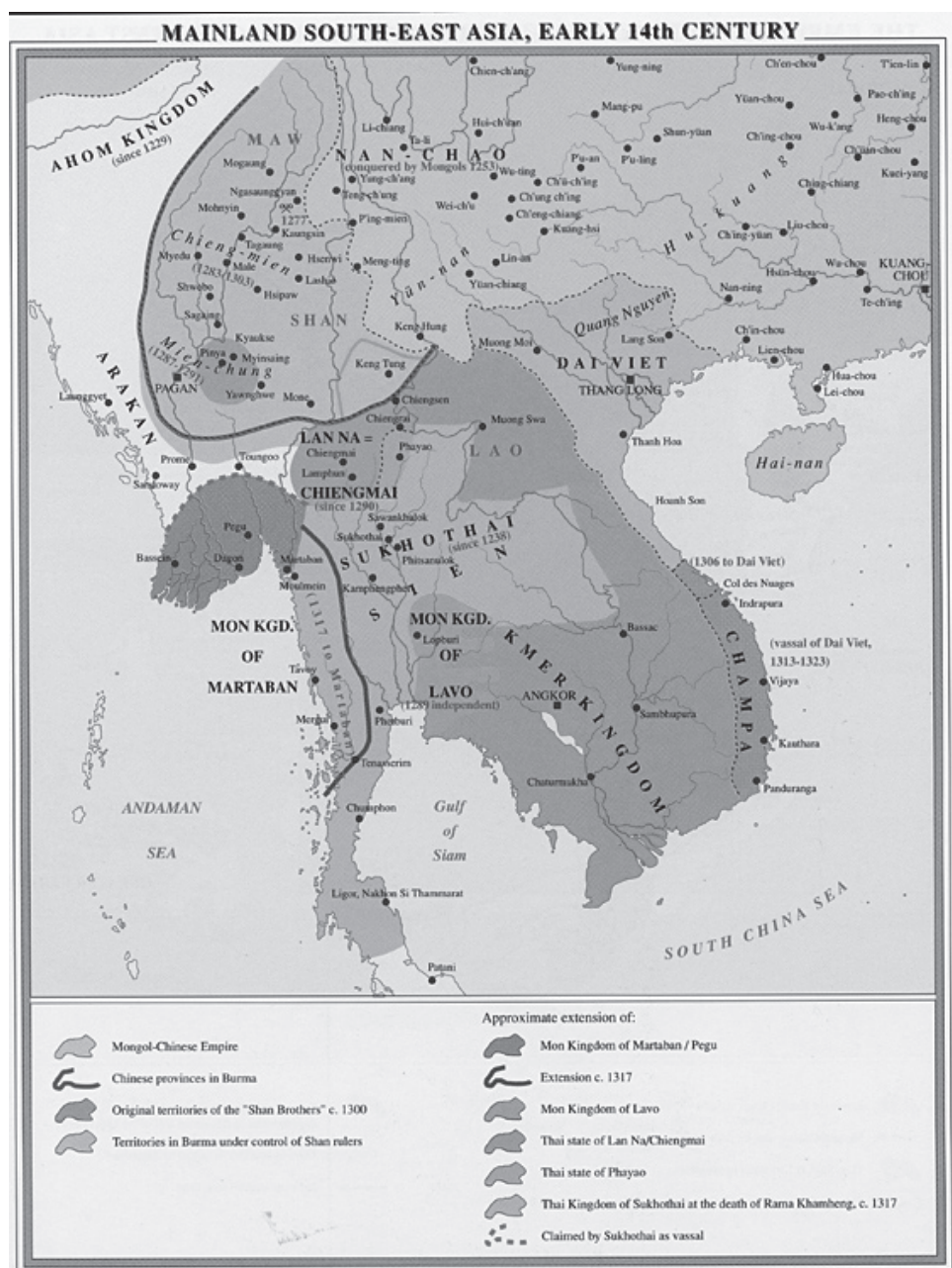
A 16–17. század óta névlegesen a vietnami császárság vazallusainak számító brúk a 19. század elején, a Mekong bal partjáért folytatott szíami [thaiföldi]–vietnami rivalizálás idején kerülnek közvetlen vietnami ellenőrzés alá: 1827–1828-ban Minh Mang vietnami császár, a szíami terjeszkedés ellensúlyozására birodal-

²⁸ Magyarul kifejtve Vargyas 2002; lásd még Vargyas 2000 és 2008a.

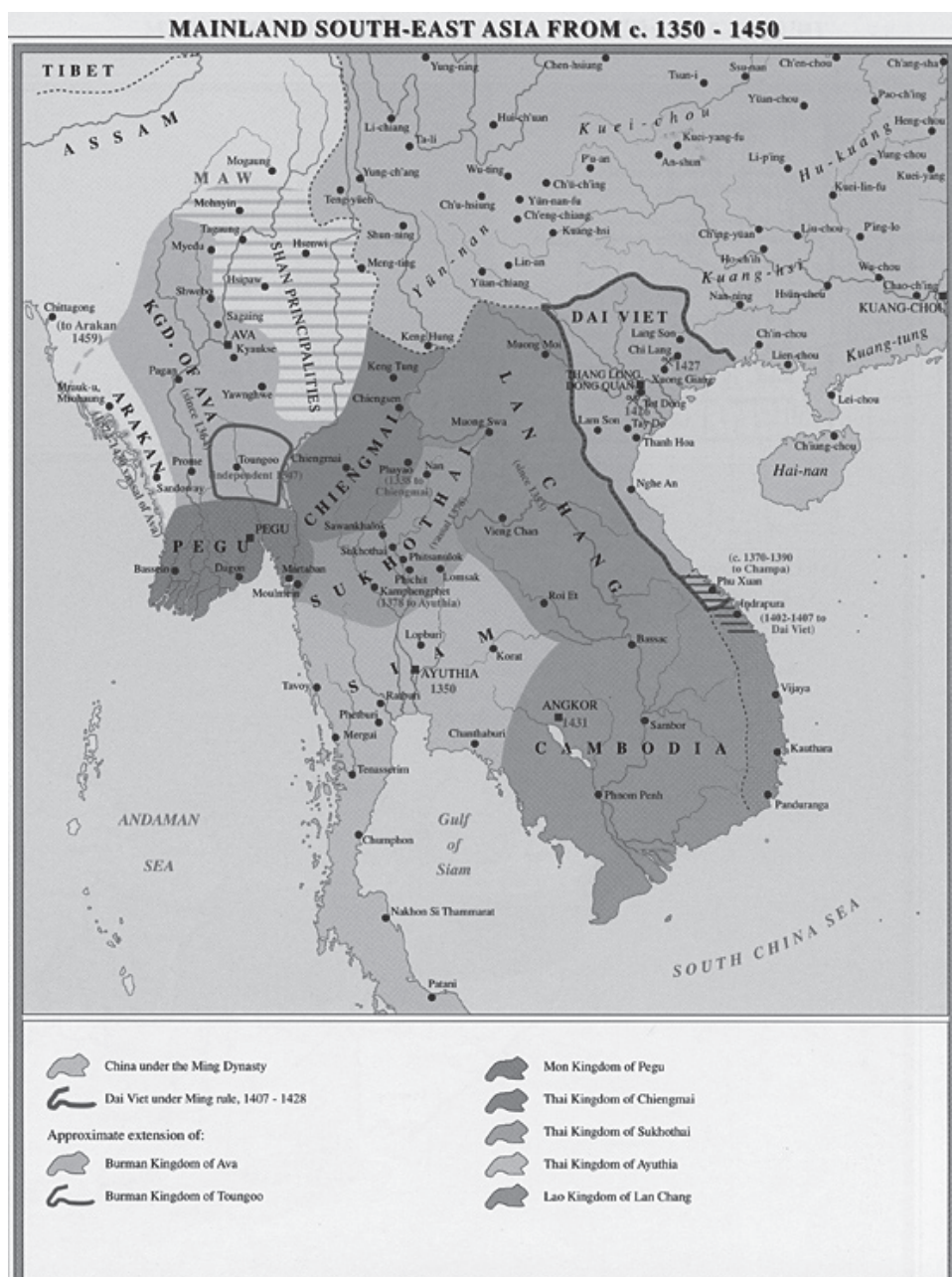
²⁹ Lásd a Dương Văn An (1513–1591) mandarin által 1553 táján írt, és mai átirással 1961-ben közölt *Ô Châu Cận Lục* [Ô châu vidékének leírása] című művet (I. rész: 17.). A könyv címének megértéséhez tudni kell, hogy „Ô châu” és „Ri châu” két csám tartomány volt, amelyet 1306-ban a csám király, Chế Mân, a vietnami uralkodónak, Trần Nhân Tông-nak ajándékozott „menyasszonyváltásként”, cserébe annak lányáért, Huyền Trân-ért, aki a csám királyhoz ment feleségül. Egy évvel később, 1307-ben a két tartomány, amely nagyban-egészben a mai közép-vietnami Quảng Trị – Thừa Thiên tartományoknak felel meg, Thuận Châu és Hóa Châu (összevontan: Thuận-Hóa) néven betagozódott a dél felé egyre terjeszkedő vietnami birodalomba. A szóban forgó könyv e vidék földrajzi-közigazgatási-történeti-kulturális leírását tartalmazza.

³⁰ Lásd Vương Hoàng Tuyên 1963: 71; Vargyas 2000: 136–139.

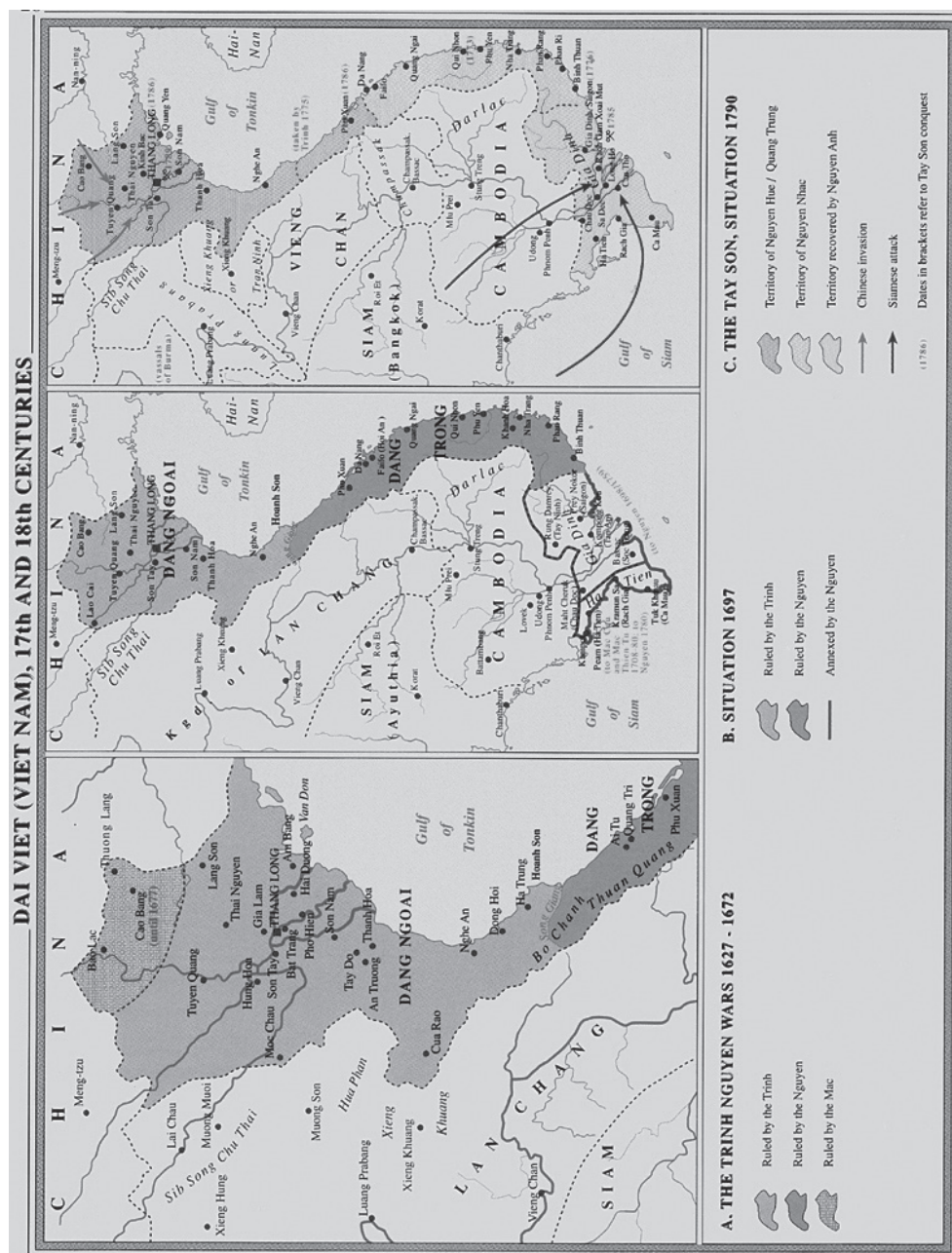
³¹ Lê Quý Đôn: *Phủ biên tạp lục*. [Elegyes feljegyzések a déli határvidék kormányzásáról]. E mű szerzője a Lê dinasztia (1428–1788) egyik kiemelkedő politikus államférfija, katonai vezető, mandarin, történetíró, neo-konfuciánus filozófus stb., aki művét az után írta meg, hogy az északi országrészt a Lêk nevében kormányzó Trịnh-ek 1775–1776-ban visszafoglalták az akkor a vietnami birodalom déli határvidékének számító Thuận-Hóa (lásd 25. lábjegyzet) és Quảng-Nam vidékét a mintegy két évszázada önmagukat független dinasztíának tekintő, szakadár Nguyễn uralkodóktól. Lê Quý Đôn a megszálló hadsereg egyik vezetője volt, később a visszahódított vidék katonai kormányzója, akinek feladata a vietnami „erkölcsök” és a „harmonikus közigazgatás” visszaállítása. Ilyen minőségében, „hasonlóan egy kíváncsi nyugat-német funkcionáriushoz Bonnból, aki 1991-ben elutazik Kelet-Németországba, hogy körbenézzen, majd aztán letelepszik Lipcsében, hogy mindent leírjon, amit látott” (Woodside, 1995: 158), művében páratlanul részletes és mélyreható (földrajzi, politikai, közigazgatási, gazdasági, demográfiai, kulturális stb.) leírását adja az egész minket érintő vidéknek, ami ekkorra már a két évszázados elkülönülés miatt igen eltérő szokásokkal és „erkölcsökkel” rendelkezett az északi országrésztől.

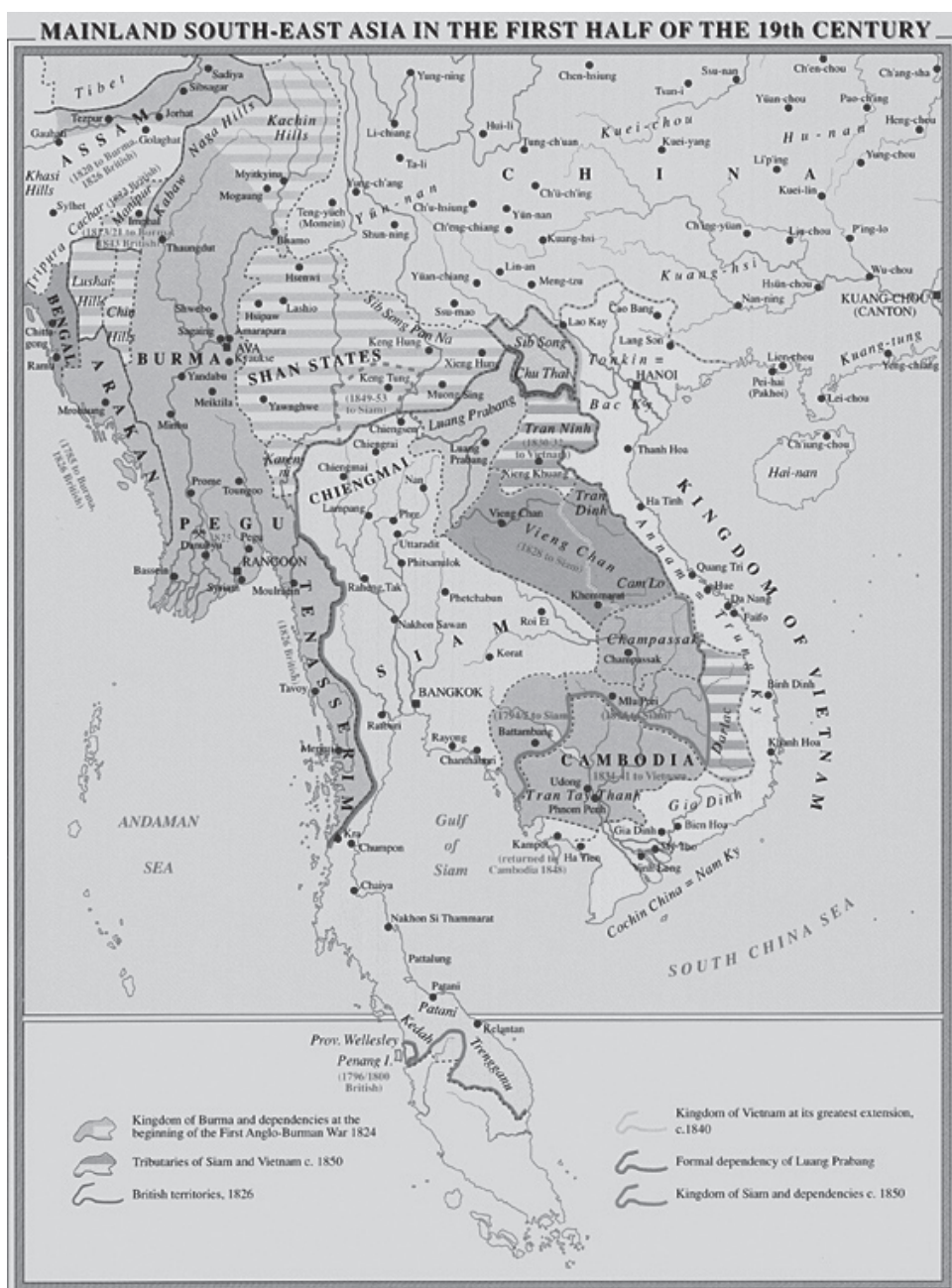
6. kép. Délkelet-Ázsia a 14. század elején. (Pluvier 1995 alapján)

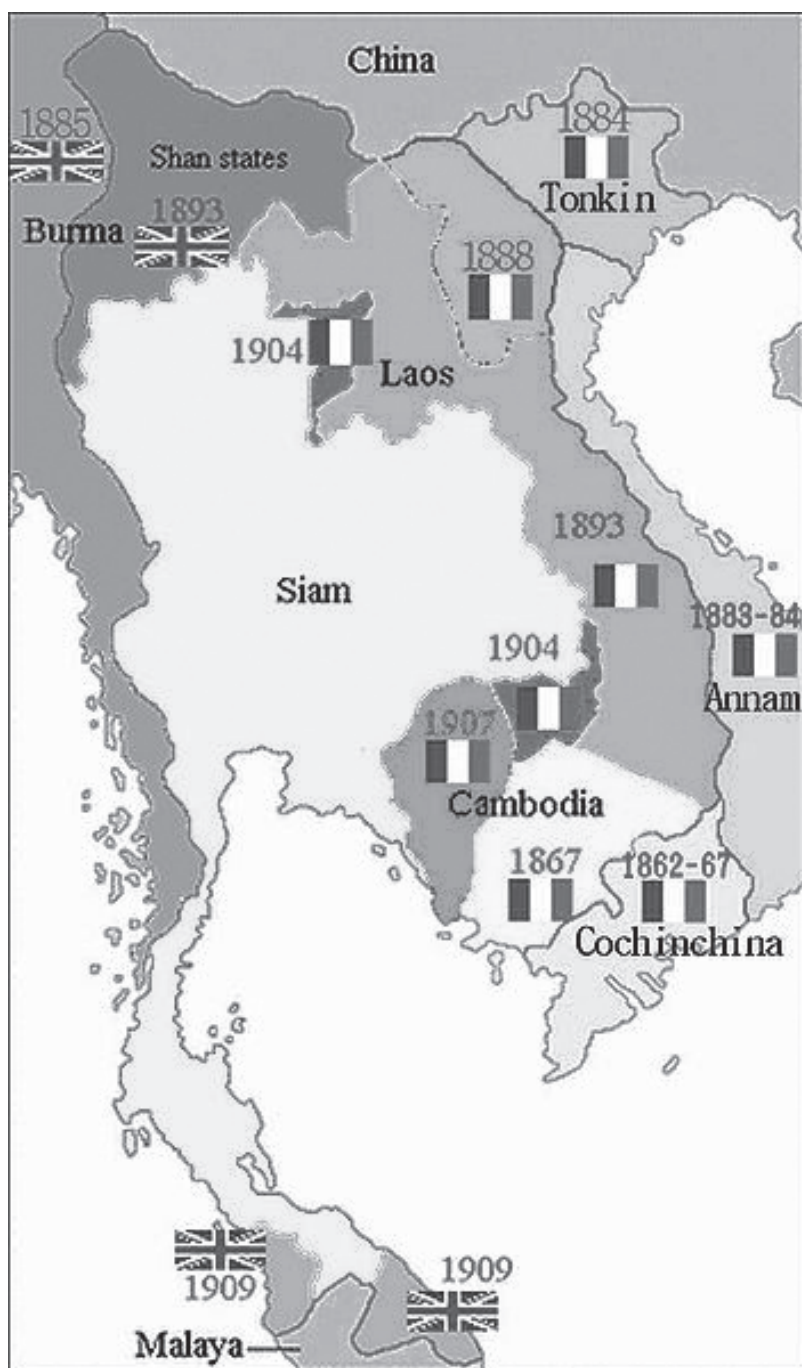
7. kép. Délkelet-Ázsia a 14–15. században. (Pluvier 1995 alapján)

8. kép. Délkelet-Ázsia a 17–18. században. (Pluvier 1995 alapján)

9. kép. Délkelet-Ázsia a 19. század első felében. (Pluvier 1995 alapján)

10. kép. Francia-Indokína kialakulása.

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:French_Indochina_expansion.jpg

11. kép. Francia-Indokína kialakulása.

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:French_Indochina_expansion.jpg

ma határait kiterjeszti és a hegyvidéki „hinterlandot” közvetlen vietnami irányítás alá helyezi. A terjeszkedést tovább folytatva 1830 körülre a két birodalom gyakorlatilag felosztja egymás között a laoszi ütközőzónát: a határvonalat a Mekong völgye képezi kettejük között.³² A Mekong völgyért folytatott háború, váltakozó sikerekkel és oda-vissza tolódó határokkal további majdnem fél évszázadig tart, amikor is – a 19. század második felében – új szereplők, a franciák lépnek a színpadra. Jelenlétük a geopolitikai helyzetet gyökeres megváltozását eredményezi: a franciák a Mekong völgyéért folytatott mintegy 150 éves vietnami–szíami rivalizálást ürügyként felhasználva beavatkoznak; az 1893-as bangkoki békében Sziám végleg lemond a Mekong bal partjára való igényéről; a francia csapatok meghódítják teljes Vietnámot, Laoszt és Kambodzsát. A francia gyarmatok „gyöngyszeme”, Indokína megszületik (1887, majd 1893). (10–11. kép) Az addig „az annami üllő és a szíami [thai] kalapács közé szorult”³³ hegyvidék és lakói, köztük a brúk, ekkortól válnak a globalizált gyarmati világ részeivé. Ami ez után következik, már közismert a történeti irodalomban. A francia éra viszonylag békés 20. századi első évtizedei után a japán megszállás, a II. világháború, majd azt követően az 1. indokínai (francia–vietnami, 1946–1954) és a 2. indokínai háború (1950-es évek vége – 1975, amerikai–vietnami), amelyek a hegyi nemzetiségek által lakott egész hegyvidéki hinterlandon – így a brúk között is – végigsöpörnek, s amelyeknek a brúk akaratlan résztvevői és szenvedő alanyai; végül a kommunista uralom alatti országegyesítés (1975) és az azt követő időszak politikai-gazdasági-demográfiai megrázkódtatásai.

Ez alatt a hozzátétőleg négy évszázadot felölelő és történelmi kataklizmákkal terhes időszak alatt *a brúkat a kezdetektől fogva ott látjuk, ahol voltak, és ahol ma is vannak*: a 17. szélességi fok mentén, a vietnami Kordillérákban, a vietnami–laoszi határ két oldalán, az Ai Lao hágó környékén; Vietnamban Quảng Bình, Quảng Trị és Thừa Thiên, Laoszban Savannakhet és Khammuane tartományokban, viszonylag kompakt, összefüggő területen elhelyezkedve, bár helyenként más népekkel, leginkább phu taiokkal keveredve, vietnamiak és laók által övezve. Igaz, egyes csoportjaik *történetileg dokumentálhatóan* kirajzoltak innen, elhagyták „eredeti” lakóterületüket – ám azt többnyire nem saját akaratukból tették.³⁴

³² A fenti fejtegetés elsősorban Nguyễn Thế Anh 1997-en alapul. Lásd még Pluvier 1995: „Mainland South-East Asia in the first half of the 19th century” című térképlap. A vietnami birodalomnak ez volt a történelemben eddig ismert legnagyobb kiterjedése nyugat felé. Ha a jelenlegi demográfiai és népességmozgási folyamatok tovább folytatódnak, néhány generáción belül újra ehhez a határhoz fog elérni a Vietnami Szocialista Köztársaság.

³³ Harmand 1879–1880: 298.

³⁴ Három ilyen „kirajzást” ismerünk: közülük az első kettő fontosabb, nagyobb léptékű, és van egy harmadik, kevésbé jelentős is, amit etnográfiai adatokból lehet kimutatni: a) A 19. században a szíami–vietnami háborúk során deportáltak egy nagyobb csoport brút rabszolgának a Mekong jobb partjára, a mai Thaiföld területére (ennek részletezésétől egy későbbi cikkben tervezem). b) A 2. indokínai háború idején, Khe Sanh ostroma (1968. január 21. – július 9.) és az amerikai, illetve az amerikaiak támogatását élvező dél-vietnami csapatok drámai veresége után, 1972. április-májusában, az előre törő Viet Minh csapatok elől, propaganda célokat is szolgáló jól szervezett

A kérdés tehát a következő: „őslakók”, azaz történetileg kimutathatóan „*helyben maradt*” népesség-e a brúk „Zomiában”? Van-e a kultúrájukban és megismerhető történelmükben bármi nyoma is annak, hogy a völgyekbeli-síksági állmalakulatokból „elmenekült”, „szőkevény” népesség lennének?

A brúk etnikus történelmére fényt vető adatok után kutatva könyvemben³⁵ – bő egy évtizeddel Scott könyve és a Zomia elmélet előtt – megvizsgáltam a brúkra vonatkozó mintegy száznegyven évnyi (sőt ha a sino-vietnami krónikákat is beszámítom, négyszáz évnyi) publikált anyagot, beleértve ebbe a térképeket is, különös tekintettel a közigazgatási egységek és falvak neveire, elhelyezkedésére, valamint a földrajzi nevekre (hegy és folyónevekre). A teljes anyagot összevettem a jelenlegi térképekből, közigazgatási adatokból és bármi más egyéb forrásból származó eredményekkel.³⁶ Mindezek alapján arra az eredményre jutottam, hogy *a brúk zöme ma is ott él, ahol 100, sőt 400 évvel korábban*.

Három szerzőt,³⁷ akik az átlagosnál több földrajzi adatot adtak meg írásaikban, külön is elemeztem. A Lemire és Valentin által megemléített kilenc kantonnév közül hat ma is ugyanazon a néven ismert, és ugyanott található, mint egy évszázaddal ezelőtt.³⁸ E kantonokban még a falunévek egy részét is azonosítani tudtam, jóllehet a brú/vietnami/phu tai/lao nevek átírásának némileg önkényes volta nem kis nehézségeket okoz megfigyeltükben. És még így is, a Valentin által leírt Viën Kiêu kantonban a megadott tizennyolc falunévből hetet tudtam beazonosítani (Huc, Huc Nghi, Ca lu, Cat, Con és ezek alosztályai); egy másik kantonban, Mietben pedig a hét megadott falunévből négyet (Miet, Tan és Cat, valamint alosztályaik) stb.

A Lemire által megadott falunévek és földrajzi nevek vizsgálata hasonló, 40–50%-os eredményt adott. Itt a nehézséget az azonosításban az adta/adja, hogy a legnagyobb folyók és a legismertebb falvak nevein kívül ismerni kellene a kisebb vízfolyások, források, patakok, dombok, tanyák nevét is, tehát a teljes helyi toponímiát, amihez nemcsak nagy léptékű, jó térképekre lenne szükség, hanem részletes ilyen témájú gyűjtésekre is. Csak példaképp említem: Viën Kiêu kantonban Lemire egy Xom Wat nevű faluról beszél. Az 1913-ból származó 1:100.000 léptékű francia térképen, valamint az 1954-ből (1962) származó 1:200.000 léptékű amerikai térképen valóban találni is ilyen falunéveket. Ma már azonban nem léteznek. Saját kutatásomból ugyanakkor tudom, hogy ugyanitt, ugyanezen a területen a legrégebbi nemzetségnek (*mu*) a *mu* Xom számít, amelynek tagjai napjainkban a környező falvakban szétszóródva élnek. Így a Xom falunév saját etnográfiai anyagom segítségével igazolható volt.

³⁵ Vargyas 2000.

³⁶ Lásd összefoglalóan Vargyas 2000: 153–154.

³⁷ Damprun 1904; Lemire, 1904; Valentin 1905.

³⁸ 1) Viën Kiêu – ez ma már nem létezik, de beazonosítható a „văn kiêu” etnonímán keresztül; 2) Lang Thuân = Thuân; 3) Lang Sen = Huong Son; 4) Tâm Linh = Huong Linh?; 5) La Miet = Miet/Labuiq; 6) Adi = A Gioi; 7) Tâm Thanh = Thanh; 8) Lang Ha = ? 9) O Giang = ?

Ugyanílyen módon sikerült beazonosítanom a Vương Hoàng Tuyên által leírt Vân Kiêuket is Quảng Bình tartományban. E csoport ősei (lásd 34. lábjegyzet c) saját hagyományaik szerint Quảng Triből érkeztek oda a 19. század vége felé, és egyik legfontosabb nemzetségnevük a *mu Xom*. Mindabból, amit eddig tudunk, nagyon valószínűnek látszik, hogy ezek az emberek Khe Sanh vidékéről vándoroltak oda, onnan, ahol vallásos központjuk, a *mu Xom* nemzetségi szentélye ma is megvan még. Az ilyesféle eredmények a terepen gyűjtött adatoknak történeti dimenziót kölcsönöznek.

A laoszi Savannakhet tartomány Damprun által megadott földrajzi neveit elemezve még kielégítőbb eredményre jutottam. Az általa 1904-ben leírt tizen-négy *muong*ból öt érint bennünket, mivel ezek a vietnami brúk által lakott terület közvetlen folytatásai a határ másik oldalán – vagyis *egyebek között* brú lakosságuk is kell, hogy legyen. Ezek a következők: *muong Tchépone*, *muong Vang*, *muong (Vang) Angkham*, *muong Phabang*, *muong Xienghom*. A megadott neveket Savannakhet tartomány egy 1972-ből származó 1:200.000 térképe segítségével azonosítottam be, a következő eredménnyel (először a Damprun által megadott falvak számát, utána az általam beazonosított falvak számát adom meg): *muong (Vang) Angkham*: 14/10; *muong Vang*: 39/16; *muong Xienghom* 6/5; *muong Phabang* 8/7; *muong Tchépone* 53/18. Az adatokból világos, hogy az azonosítható falvak százalékos aránya egyenesen nő a *muong* kicsiségével: *muong Phabang* 87,5%, *muong Xienghom* 83%, *muong (Vang) Angkham* 71,4%, *muong Vang* 41% és *muong Tchépone* 34%. A húsznál kevesebb falut tartalmazó *muong*ok esetében tehát az eltelt 70 év dacára is a falvak több mint ¾-e azonosítható! Hogy ugyanakkor mi okozza a viszonylag alacsonyabb arányt a nagyobb *muong*ok esetében, egyelőre nem világos.

Könyvem summája mindezek fényében a következő volt: „Az itt bemutatott leírások több mint száz év rálátást nyújtanak a brú kultúrára. Jelentőségük az, hogy alapvető egybeesést mutatnak a napjainkban terepen gyűjthető adatokkal. A falvak elhelyezkedése, neve, a földrajzi nevek stb. lényegében megegyeznek a mai helyzettel, s így módon a brú kultúra időbeli folytonosságát bizonyítják a történelmi megrázkódások, sőt kataklizmák ellenére is.”³⁹

Ugyanez a brú kultúra és identitás időbeli folytonosságára vonatkozó következtetés vonható le a 35. lábjegyzetben részletezett három „kiszakadt” csoport példájából is: az első csoport (a Mekong jobb partjára hurcolt rabszolgák) kb. 150 év dacára is megőrizte „brú” nyelvét és talán „brú” identitását is;⁴⁰ ennél többet róluk, etnográfiai adatok híján, nem tudunk. A másik két csoport az egy évszázados illetve négy évtizedes időtávlat ellenére is, áttelepülve illetve áttelepítve, nyomasztóan kisebbségi helyzetben, vietnamiak között élve is, pauperizálódva – egyelőre – megőrizte nyelvét, etnikus megnevezését, etnikai identitását és etnikus szerveződését.

³⁹ Vargyas 2000: 154.

⁴⁰ Lásd Theraphan L.Thongkum – See Puengpa 1980.

Az etnicitás, az identitás, a kultúra, a társadalomszervezet stb. bármiféle képlékenysége és szituációfüggő jellege ellenére is – amiről Scott beszél – a felszín alatt sokkal több az állandóság, mint azt általában feltételezni szokás. Csak az utóbbi 100–150 évet nézve, a brúkat drámaian sok trauma érte: elhurcolták őket rabszolgának; államok és hadseregek jöttek és mentek a fejük felett; akarva-akaratlan részt vettek a II. világháborút követő időszak talán legpusztítóbb háborújában: leszórtak rájuk – vagy a környékükön – több százezer tonna bombát, napalmot, kemikáliákat (Agent Orange), felperzselték falvaikat, házaikat, földjeiket, megsemmisítették háziállataikat, értéktárgyaikat, ideiglenesen vagy örökre ki- illetve áttelepítették, szögesdróttal körbevett katonai táborba (vagy akár átnevelő táborokba) zárták őket, halottjaik számáról még becslésünk sincs,⁴¹ egyszerűen a világtörténelem végigsöpört közöttük – ám mégis: *mihelyst a körülmények lehetővé tették, visszatelepültek, s makacsul ragaszkodva az általuk lakott területhez, saját nyelvükhöz, kultúrájukhoz, etnikus identitásukhoz, azok maradtak, akik voltak – brúk.*

Ezzel kapcsolatban fel kell hívnom a figyelmet rá, hogy érdekes módon Scott az „eredeti” lakóhelyre való vissza-visszatelepülés lehetőségét fel sem veti. Márpedig a brúk – az emberemlékezet révén befogható – orális történelméből, amelyre itt most idő és hely híján nincs módom kitérni, számos példát ismerek arra, hogy a háborús körülmények miatt kitelepített brúk az események lezajlása után visszatelepültek eredeti lakóhelyükre. Ettől függetlenül is, bármelyik brú adatközlőm képes volt 3–5 vagy akár még több egykori faluhelyét (*rangūal*) is felsorolni, ahol ősei vagy ő maga lakott: e helyek térképre vetített mintázata jól mutatja, hogy az ideiglenes elvándorlások, áttelepülések ellenére is a brúk egy meghatározott területen *belül* mozognak csak! S ha a háborús kataklizmák ezt a mintát meg is zavarják időnként, a lényegen ez nem változtat semmit.

Amennyire meg tudom ítélni tehát, a brúk e terület – ha nem is „ős-” – de legalábbis legrégebbi *ismert* lakói. Ott tűnnek fel a történelmi forrásokban, ahol ma is élnek, és e forrásokban olyannak mutatkoznak, mint amilyenek ma is. Az őket körbevevő államokkal történeti időben, nagyjából mintegy 400 évvel ezelőtt, viszonylag jól adatolhatóan kerültek kapcsolatba;⁴² s noha általam személyes tapasztalatból ismert értékrendszerükben, viselkedési mintáikban, habitusukban (például félelmeikben) sok jel utal arra, hogy történelmük elválaszthatatlan az őket környező államok történetétől, *nem* ez utóbbiakból – és csak részben ez utóbbiak *elől* – menekült népesség. Az a féle kérdésfeltevés, hogy a mikrotörténeti ada-

⁴¹ Az antropológusként a vietnami háború egyik koronatanújának számító Hickey szerint a mintegy 220.000 főre becsült hegyvidéki-nemzetiségi áldozatból „a háború természetrajza következtében a legtöbb civil veszteség minden valószínűség szerint a brúk, valamint a pakohok, katuk, sedangok, halangok, jehek, stiengok és röglaiok körében volt.” Hickey, 1993: 267..

⁴² Ez mindenekelőtt az elmúlt fél évezred történetében folyamatosan terjeszkedő vietnami államot jelenti. Az ezen a területen hozzávetőleg a 14–15. századig fennálló Champa birodalom a brúk által lakott hegyvidéket nem érintette; csám romok, epigráfiai emlékek stb. ott nem találhatók. Lásd Hardy – Nguyen Van Ku – Ngo Van Doanh 2005; Hardy – Cucarzi – Zolese 2009.

tokból megismerhető történelmen túl a brúk vajon a szó valódi értelmében „őslakók-e” ezen a területen, avagy „máshonnan érkezett jövevények”, a bonyolult etnohistóriai adatok fényében túlságosan is leegyszerűsítő.

IRODALOM

BARTHÉLEMY, Lieutenant

- 1947 *Rapport du Lieutenant Barthélemy, Délégué administratif de Tchépone, concernant les problèmes que pose l'actuelle frontière séparant les provinces, laotienne de Savannakhet, et vietnamienne de Quangtri.* 40 oldalas gépelt kézirat, 1947. december 31. Közzéteszt franciául: Vargyas, Gábor 2000: 257–297.

BELTRÁN, Gonzalo Aguirre

- 1979 *Regions of refuge.* Washington, DC: Society for Applied Anthropology (Mon. Ser. No.12.)

BRASS, Tom

- 2012 Scott's "Zomia," or a Populist Post-modern History of Nowhere. *Journal of Contemporary Asia* 42. 1. 123–133.

CLASTRES, Pierre

- [1974]1987 *La société contre l'état. Recherches d'anthropologie politique.* Paris: Éditions de Minuit. [angolul: *Society against the State: Essays in Political anthropology.* Transl. Robert Hurley, 1987. New York: Zone.]

COYNE, Christopher

- 2010 Könyvismertetés Scott, J. *The Art of Not Being Governed* című könyvéről. *Conversations on Philanthropy* 7. 83–86. www.ccoyne.com/Review_of_James_Scott.pdf – utolsó letöltés: 2013. 05. 11.

CUPET, Pierre-Paul, Lieutenant-Colonel

- 1907 Les populations de l'Indochine. Extrait de *Bulletin de la Société de Géographie de Lyon* XXII. 239–305. Tirage à part, carte.

DAMPRUN

- 1904 Monographie de la Province de Savannakhet (Laos Français). *Bulletin de la Société des Études Indochinoises* 1. 19–71.

DAVIS, Bradley C.

- 2010 Könyvismertetés Scott, J. *The Art of Not Being Governed* című könyvéről. <http://asiapacific.anu.edu.au/newmandala/2010/07/05/review-of-art-of-not-being-governed-tlcnmrev-viii/> Közzététel időpontja: 2010. 07. 05. – utolsó letöltés: 2013. 05. 11.

DƯƠNG Văn An

- 1961 *Ở Châu Cận Lục* [O châu vidékének leírása]. Saigon.

HARDY, Andrew – NGUYEN Van Ku – NGO Van Doanh

- 2005 *Peregrinations into Cham Culture.* Hanoi: EFEO/Nxb The Gioi.

HARDY, Andrew – CUCARZI, Mauro – ZOLESE, Patrizia

- 2009 *Champa and the Archaeology of My Son (Vietnam).* Singapur: NUS Press.

HARMAND, Jules-François

- 1879–1880 Le Laos et les populations sauvages de l'Indochine. *Le Tour du Monde* 1879: XXXVIII. 2. 1–48. és 1880: XXXIX. 1. 241–320.

HAUDRICOURT, A. G.

- 1966 Notes de Géographie Linguistique Austroasiatique. In Ba Shin – Boisselier, J. – Griswold, A. B. (eds.): *Essays offered to G. H. Luce. Artibus Asiae* I. 131–138.

- HICKEY, Gerald Cannon
 1982a *Sons of the Mountains. Ethnohistory of the Vietnamese Central Highlands to 1954*. New Haven – London: Yale University Press.
 1982b *Free in the Forest. Ethnohistory of the Vietnamese Central Highlands, 1954–1976*. New Haven – London: Yale University Press.
 1993 *Shattered World. Adaptation and Survival Among Vietnam's Highland Peoples During the Vietnam War*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- HOSHINO, Tatsuo
 1986 *Pour une histoire médiévale du Moyen Mékong*. (Collection CeDRASEMI) Bangkok: Éditions Duang Kamol.
- LEMIRE, Ch.
 1894 Le pays des Tiem et des Moïs entre l'Annam Central et le Mékong. Région restituée par le traité de Bangkok du 3 octobre 1893. In *Le Laos Annamite*. Plaque de 86 pages. 1–54. Paris: Callamet.
- LÊ Quý Đôn
 1972–1973 *Phủ biên tạp lục*. 1–2. [Elegyes feljegyzések a déli határvidék kormányzásáról]. Saigon.
- MALGLAIVE, [Marie-Charles-Louis-Joseph de], Capitaine et Capitaine Rivière [Henri Laurent]
 1902 *Voyages au centre de l'Annam et du Laos et dans les régions sauvages de l'Est de l'Indo-Chine. Mission Pavie, Indo-Chine 1879–1895. Géographie et voyages IV*. Paris: Leroux.
- MICHAUD, Jean (ed.)
 2000 *Turbulent Times and Enduring Peoples: Mountain Minorities in the Southeast Asian Massif*. Richmond, England: Curzon.
- MICHAUD, Jean
 2006 *Historical Dictionary of the Peoples of the Southeast Asian Massif*. Lanham, Md.: Scarecrow, [Reprinted in 2009 as *A to Z of the peoples of the Southeast Asian Massif*].
 2010 Editorial – Zomia and beyond. *Journal of Global History* 5. 2. 187–214.
- NGUYỄN Trắc Dì
 é. n. [1972?] *Cuộc Di Dân Sắc-Tộc Bru Từ Quảng Trị vào Darlac*. [A brúk áttelepítése Quang Triból Darlac-ba]. Saigon: Bộ Phát Triền Sac Tộc An Nhanh.
- NGUYỄN Thế Anh
 1997 Les conflits frontaliers entre le Vietnam et le Siam à propos du Laos au XIXème siècle. *The Vietnam Review* (Spring-Summer), 2. 154–172.
- PLUVIER, Jan M.
 1995 *Historical Atlas of South-East Asia*. Leiden – New-York – Köln: Brill, 83 p. + 64 cartes.
- PROSCHAN, Frank
 1999 The Great Montagnard Debate. http://www.lib.washington.edu/SouthEastAsia/vsg/elist_1999/mont1.html – utolsó letöltés: 2013. 05. 11.
- SADAN, Mandy
 2010 Könyvismertetés Scott, J. *The Art of Not Being Governed* című könyvéről. *Reviews in History* (május) <http://www.history.ac.uk/reviews/review/903> – utolsó letöltés: 2013. 05. 11.
- SCHENDEL, Willem van
 2002 Geographies of Knowing, Geographies of Ignorance: Southeast Asia from the Fringes. In *Environment and Planning D: Society and Space* 20. 6. 647–668.
- SCOTT, James
 2009 *The Art of Not Being Governed. An Anarchist History of Upland Southeast Asia*. New Haven – London: Yale University Press.

SUBRAHMANYAM, Sanjay

- 2010 Könyvismertetés Scott, J. *The Art of Not Being Governed* című könyvéről. *London Review of Books* 32. 23/2. 25–26. <http://www.lrb.co.uk/v32/n23/sanjay-subrahmanyam/the-view-from-the-top> – utolsó letöltés: 2013. 05. 11.

TAPP, Nicholas

- 2010 Könyvismertetés Scott, J. *The Art of Not Being Governed* című könyvéről. *ASEAN News* 47. (Spring) [http://aseanuk.org.uk/v2/aseanuknews/%252Fbookreviews/47/Scott – utolsó letöltés: 2013. 05. 11.](http://aseanuk.org.uk/v2/aseanuknews/%252Fbookreviews/47/Scott-%20utolsó%20letöltés)

THERAPHAN L. Thongkum

- 1979 The Distribution of the Sounds of Bruu. *Mon Khmer Studies* 15. 1–19.

THERAPHAN L. Thongkum – SEE Puengpa

- 1980 *A Bruu-Thai-English Dictionary*. Bangkok: Chulalongkorn University.

VALENTIN

- 1905 *Rapport ethnique sur les moïs de Quảng Trị*. 42 oldal kézirat az EFEO Kézirattárában. Paris (378/1905). Közzéteszi franciául: Vargyas, Gábor 2000: 179–199.

VARGYAS Gábor

- 2000 *A la recherche des Brou perdus, population montagnarde du Centre Indochinois*. Etudes Orientales, Olizane. /Les Cahiers de PENINSULE 5./
- 2002 „Bárki is jött ide uralkodni rajtunk, elfogadtuk a hatalmát”. „Laza” politikai szervezetek és „puha” stratégiák – avagy etnikus identitás Délkelet-Ázsiában. (Brú esettanulmány.) In Pócs Éva (szerk.): *Közösség és identitás*. 121–155. /Studia Ethnologica Hungarica III./ [Újraközölve in Vargyas 2008: 17–54.]
- 2008a Quiconque voulait s’imposer à nous, nous avons accepté son pouvoir. In Mantine, Frédéric – Taylor, Keith W. (eds.): *Monde du Viet-Nam/Vietnam World. Hommage à Nguyen The Anh*. 341–369. Paris, les Indes Savantes.
- 2008b *Dacolva az elkerülhetetlennel. Egy közép-vietnami hegyi törzs, a brúk kultúrája és vallása. (Válogatott tanulmányok.)* Budapest: L’Harmattan Kiadó. /Kultúrák keresztútján 8./
- 2010a Resettled Ancestors: Religious Change among the Bru (in the Central Highlands of Vietnam). In Hann, Chris (ed.): *Religion, Identity, Postsocialism. The Halle Focus Group 2003–2010*. 130–133. Halle/Saale: Max Planck Institute for Social Anthropology. /Department II./
- 2010b Áttelepített ősök. Vallásos változások a közép-vietnami brúknál. Egy kutatás tanulságai. In Mód László – Simon András: *Olvasó. Tanulmányok a 60 esztendő Barna Gábor tiszteletére*. 330–334. Szeged. /Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár / Bibliotheca Religiosis Popularis Szegediensis 26./
- 2012 Régi-új értékek, új kontextusok. Egy hegyi törzs, a brúk, a vietnami háborúban. *Ethnolore* XXIX. 161–185.

VƯƠNG Hoàng Tuyền

- 1963 *Các dân tộc nguồn gốc Nam á ở miền Bắc Việt Nam*. [Ausztro-ázsiai etnikumok Észak-Vietnamban] Hanoi: Nxb Giáo dục.

WOODSIDE, A.

- 1995 Central Vietnam’s Trading World in the Eighteenth Century as Seen in Lê Quy Dôn’s „Frontier Chronicles”. In Taylor, K. W. – Whitmore, J. K. (eds.): *Essays into Vietnamese Past*. 157–172. Ithaca, New York: Cornell University. /Southeast Asia Program Publications 19./

WURM, Stephen – SHORTO, Hattori (eds.)

- 1981 *Language Atlas. Pacific Area*. Canberra: Published by The Australian Academy of the Humanities in collaboration with the Japan Academy. /Pacific Linguistics, Series C. 66./

Gábor Vargyas

„Up” and „down”: the Bru and Zomia. Are the Bru „indigenous” in Zomia?

The author of the article joins the scholarly discourse triggered by the epoch marking book of James Scott concerning South-Eastern Asian Upland cultures (*The Art of Not Being Governed. An Anarchist History of Upland Southeast Asia*. New Haven – London, Yale University Press, 2009). After presenting the critical reception of the book, he investigates to what extent the main argument of Scott (namely, that the vast majority of the peoples living in the territory of what he calls Zomia are “newcomers” in their present places of residence and that their contemporary culture is a result of secondary adaptation) can be affirmed or confuted on the basis of the culture and history of the Vietnamese Bru studied by him. After summarising ethno-historical data relating to them, he points out that even if they are not necessarily “indigenous” in their present territory, they can be claimed to be at least the oldest known residents. In historical sources over the past four centuries they are presented in the same places where they reside nowadays and the way they are represented is similar to the way they are like nowadays. The problem raised by Scott is simplistic in the light of complicated ethno-historical data.